

תחנות בספרות הלאדינו: מגירוש ספרד ועד השואה **ד"ר אליעזר פאפו**

שיעור 1: הקדמה

פירוש דון יצחק אברבנאל על מלכים א

אמר יצחק בן לאדני שר וגדול בישראל אדון יהודה אברבנאל, משרש ישי בית הלחמי, מזרע דוד נגיד ומצוה לאומי, מעם מפוזר ומפורד גלות ירושלם אשר בספרד:

הנה קרה לי בפירוש הספרים, ר"ל יהושע ושופטים שמואל ומלכים, הפך מה שקרה לחיאל בית האלי (מלכים א יז, לד) בבנותו יריחו שבבכורו יסדה ובצעירו הציב דלתיה, ואני פציתי פה לה' בימים הראשונים (היו טובים מאלה) בהיותי שקט על שמרי במלכות פורטוגא"ל ארץ מולדתי לפרש הספרים האלה ארבעתם בראותי קוצר המפרשים בהם, וממשא מלך ושרים השתרגו עלו על צוארי לא יכולתי עשוהו, עד אשר נגעה בי יד ה' ומלך פורטוגא"ל יחשבני לאויב לו על לא חמס בכפי, נצב ימינו כצר לבלעני חנם ויבז את כל אשר לי הון עתק וצדקה ואמלטה רק אני בורח אל מלכות קשטיליי"א מפני חרב היונה, ובבואי שמה בהיותי כגר בארץ כאורח נטה ללון, דרשתי מעל ספר ה' לשלם את נשיי ופירשתי שלשת הספרים הראשונים, יהושע, כי הושיעני אלקים ויצילני מחרב פרעה, ושופטים, כי יש אלקים שופטי" בארץ לשפוט משפטי ולריב ריבי מאיש חמסים, ושמואל, כי מיי' שאלתיו, והיה כל זה בתחלת שנת רמ"ד מהאלף הששי ליצירה, וברצותי להתחיל בפירוש ספר מלכים, נקראתי לבוא אל בית המלך הוא מלך ספרד עליון למלכי ארץ, הוא המושל במלכיות קשטיליי"א ואראגון" וקטאלוניי"א וסיציליי"א ושאר איי הים, ובאתי אל חצר בית המלך והשגל והייתי קרוב אליהם ימים רבים ויתן ה' אותי לחן בעיניהם ובעיני השרים היושבים ראשונה במלכות, ונתעסקתי בעבודתם שמנה שנים, גם עושר גם כבוד אשר יעשה אותם האדם וחי בהם קניתי לי בחצריהם ובטירותם, על כן תפוג תורה והמלאכה נעצרה, ומפני עבודת מלכי הגוים אשר לא מבני ישראל המה נטשתי את נחלתי מלכות יהודה וישראל ופירוש ספוריהם.

ובשנה התשיעית שנת (ירמיהו לא, י) מזר"ה ישראל, לכד מלך ספרד כל מלכו' גרנט"ה והעיר הגדולה

גרנט"ה רבתי עם שרתי במדינות, ובחזקתו וגובה לבו חלף רוח ויאשם זו כחו לאלקיו, ויאמר עשו בלבו במה אתרצה לאלקי המאזרני חיל למלחמה? במה אקדם לקוני אשר נתן את העיר הזאת בידי? אם לא בהכניס תחת כנפיו העם ההולכים בחשך שה פזורה ישראל ולהשיב לדתו ואמונתו הבת השובבה, או להשליכם אל ארץ אחרת מעל פני לא ישבו עוד בארצי ולא יכוננו לנגד עיני, ולכן יצא דבר המלך ודתו כדת מדי ופרס וכרוזא קורא בחיל, לכון אמרין כל משפחות בית ישראל כי תעברו במים תפלחון ותסגדון לאלקי הגוים טוב הארץ תאכלו כמונו היום ותשבו בארץ ותסחרוה, ואם תמאנו ומריתם ושם אלקי לא תזכירו ולא לקי לא איתכון פלחין, קומו צאו מתוך עמי מארצות ספרד ומסיצילי"א מיוריק"א וסרדיניי"א אשר תחת ממשלתי, ובמשלש חדשים לא תשאור פרסה מכל אשר יקרא בשם יעקב ובשם ישראל יכונה בכל מדינות מלכותי. בעת היותי שם אני בחצר בית המלך יגעתני בקראי נחר גרוני דברתי אל המלך פעמים שלש כמו פי אתחנן לו לאמר הושיעה המלך? למה תעשה כה לעבדיך? הרבה עלינו מהר ומתן זהב וכסף וכל אשר לאיש איש מבית ישראל יתן בעד ארצו, קראתי למאהבי רואי פני המלך לבקש על עמי ורוזנים נוסדו יחד לדבר אל המלך בכל עוז להשיב ספרי האף והחמה ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים לאבדם, וכמו פתן חרש יאטם אזנו לא ישיב מפני כל, והמלכה עומדת על ימינו לשטנו הטתו ברוב לקחה לעשות מעשהו החל וגמור, יגענו ולא הונח לנו לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז, וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו, ובכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים, ותהי חרדה גדולה צרה כמכבירה אשר כמוה לא נהייתה מיום גלות יהודה מעל אדמתו על אדמת נכר, ויאמרו איש אל אחיו חזק ונתחזק בעד דתינו ובעד תורת אלקינו, מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם, אם יחיונו נחיה ואם ימיתונו ומתנו לא נחלל בריתנו ולא נסוג אחור לבנו ואנחנו נלך בשם ה' אלוקינו, וילכו בלא כח שלש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד מכל מדינות המלך אל אשר היה שמה הרוח ללכת ילכו ויצא מלכם לפניהם וי"י בראשם, זה יאמר לי"י אני וזה יכתוב ידו לה', מהם הלכו למלכות פורטוגא"ל ולמלכות נבאר"ה הקרובים אליהם, והנה צרה וחשכה ואפלה מנודח ומצאום צרות רבות ורעות השוד והשבר והרעב והדבר, ומהם שמו בים דרך ונתיבה במים עזים, וגם יד ה' היתה בהם להמם ולאבדם, כי רבים בני שוממה לעבדים ולשפחות נמכרו בכל גלילות הגוים, ורבים טובעו בים סוף צללו כעופרת במים אדירים, וגם מהם באו באש ובמים כי נשרפו האניות ותבער בהם אש ה'. סוף דבר כל משפטיו הרעים איש לא נעדר אשר לחרב לחרב ואשר לשבי לשבי, והדביק ה' בהם את הדבר והיו לזעוה לכל ממלכות הארץ עד כי ספו תמו מן בלהות וישארו מעט מהרבה, וכמאמר אבותינו (במדבר יז, כח) הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו, יהי שם ה' מבורך. גם אני אבחר דרכם דרך אניה בלב ים, ואני בתוך הגולה באתי עם כל ביתי הבנים בני והצאן צאני פה העירה נאפול"י ההוללה אשר מלכיה מלכי חסד הם, השנה הזאת שנת גרי"ם הייתה (שמות כב, כ), ודברתי אל לבי אשר נדרתי אשלמה לפרש ספר מלכים אשר לא עשיתי עד כה, גם כי עת לעשות לה' לזכרון חרבן בית קדשנו ותפארתנו והגליות אשר עברו על אומתנו הכתובים בספר הזה, וכמו שאפרש בג"ה. הנה אם כן חיאל בית האלי בבנין יריחו בבכורו יסדה ובצעירו הציב דלתיה, ואני הגבר ראה עניי בצעיר הגליות והגרופים אשר עברו עלי, והוא הגלות הפרטי אשר לי ממלכות פורטוגא"ל יסדתי והתחלתי פירוש ארבעת הספרים האלה, ובבכור הגליות והעצום שבהם, הוא הגרוש המר והנמהר והשמד הגדול והנורא אכלנו הממנו גרשנו מהסתפח בספרד אשר כל שמעו תצלנה שתי אזניו, הצבתי דלתי הפירוש הזה והשלמתיו. וראיתי להקדים אל פירוש הספר הזה שתי הקדמות כוללות ומקיפות בעיני ספוריו. ♦

דון יצחק אברבנאל, מעיני הישועה, הקדמה

כי חלק ה' עמו היה גלות ירושלים אשר בספרד, בשבתו בארץ מגורתו, כבודו מונח במקומו, זה היה לו להקב"ה בעולמו. מיטב שדהו ומיטב פרמו (שמות כב, ד) אשר השאיר הפרד (שמות י, יב) חרבן ארץ הצבי, ואש מתלקחת (יחזקאל א, ד) בראש השבי, חזיוו ברקו וקול רעמו, ממזרח שמש עד מבוא (תהילים קיג, ג) מצפוננו ועד דרומנו, כמוהו לא נהיה לפניו, עם סגולה לתהלה ולשם ולתפארת (דברים כו, יט), ביופיו ונעמו, ואחריו לא יהיה כן, ולא יכירנו עוד מקומו (תהילים קג, טז).

שיעור 2: הומפלאש די יוסף הצדיק

מתוך: אברהם טולדו, הקופלאס של יוסף הצדיק

אשת ראובן הופיעה, אשר שמה הוא אורו-סול: "דעתי, אדון, אשמיע, מסגוף הואל לחדל.	אז אסטריאה של לוי נכנסה, נצבה בחדר: "חבטתי על קירות לבי - שככה אשמר מדבר!	כבודה של יששכר אשר בעלה גדול רוח: "גמלה האל שחר סבלנות וארך רוח.
מי ידע יוסף איהו? העודנו חי, או מת? שמה יש מי שרואהו ושבוי הוא באמת."	הן לשמע לו הואלת אך לרגע לדברי, אז מאל עליון גדלת ועצמת כמו שדי."	אבל לא נאה לצאת ככה נגד אלהינו שדרכיו דרכי אמת ובצדק ידונונו."
זו של שמעון קרבה במרץ: "חדל, אדון נכבד, לבכות. רגז הרגע בארץ, תוכל באשר שוב לזכות.	לאונה אשת יהודה באה אחר כך לחדר: "אין לבטח, הן תדע, לא באש ולא בדבר.	של זבולון, היא פדריאה, אל החדר מהרה: "למה זעקות תשמיע? בלי לחדל 'אבוי' תקרא?
אני היא ריקה, פלתה, לפניך משרתת. הלאבה לסעד לבך? אויה לי! אני נבעתת!"	הן יקרה כי האובד יראה שוב ויפיע. יתאחר לו המועד אך סופו עוד להגיע."	לו יחיו נא שאר בניה, לא תראה ברעתם. התפלל נא לאלהיה וייטיב אחריהם.

ג'וסטה אשת דן הופיעה

וגם היא צרפה דברה:

"טוב דבר לא להביע,

לא לענות מטוב עד רע.

אשת גד, היא מזל טוב,

יקירה לו ומחללת:

"לו אך נחת, ממכאוב

גם נפשי היתה נגאלת.

אך לזרות הי לכל עבר,

חטא הוא זה לא יסלח.

די מזעקות השבר,

תן לנובח וינבח".

בתורה הלא צוית

על ביצה ועדשים

טעם נא כמו שנצטוית

וכדין אבל אנשים.

אורנסיה אשת נפתלי:

"תן, אשב פה לצדך.

אך רוח! שמע נא לי

ובלחם אסעדך.

אשת בנו אשר, ונטורה,

לפניו פרשה מרבד:

"אדוני, פקח עין, עורה

וחשב על זאת בלבד:

נשמתך, הן אין בזה חטא

שעליו כה תעננה;

טעם נא אדוני כעת

ומצוקות לבך תכלינה".

החפצת במויתנו,

פה כלנו ברעב?

מי לך עוד זולתנו?

אם נכלה פה, הייטב?"

שיעור 3: ילהוט מעם לועז כ"תלמוד ספרדי"

בראשית רבה, בראשית יח (מהד' תיאודור אלבק)

יבן ה' אלהים את הצלע וגו'... (בראשית ב, כב)

ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ויבן כת' התבונן מאיכן לברותה, אמר לא נברא אותה מראש שלא תהא מוקרת ראשה, ולא מן העין שלא תהא סוקרנית, ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית, ולא מן הפה שלא תהא דברנית, ולא מן הלב שלא תהא קונתנית, ולא מן היד שלא תהא משמשנית, ולא מן הרגל שלא תהא פורסנית אלא ממקום צנוע באדם אפילו בשעה שאדם עומד ערום אותו מקום מכוסה, ועל כל אבר ואבר שהיה בורא היה אומר לה אשה צנועה אשה צנועה, אפעלפיכן ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א, כה), לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מוקרת ראשה ותלכנה נטויות גרון (ישעיה ג, טז), ולא מן העין והרי היא סוקרנית ומסקרות עינים (שם), ולא מן האוזן והרי היא צייתנית ושרה שומעת פתח האהל (בראשית יח, י), ולא מן הלב והרי היא קונתנית ותקנא רחל (בראשית ל, א), ולא מן היד והרי היא ממשמששנית ותגנוב רחל את התרפים (בראשית לא, יט) ולא מן הרגל והרי היא פרסנית ותצא דינה (בראשית לד, א). רב חסדא אמר בינה בה מגורות יותר מן האיש, רחבה מלמטה וצרה מלמעלה כדי שתהא מקבלת עוברים.

ח"ר יעקב כולי, מדרש מעם לועז על ספר בראשית (תעתיק לטיני, מהד' פאפו)

ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וגו'...

Siendo ke todo modo de koza deve ser segun del lugar ke se konkria, por esto rijo el Shem Yitbarah de no kriar la mujer de lugar ke le kavze ser muy mala diziendo: Si la kriare de la kavesa, sea engriida. Del ojo, sera vistosa, de apareserse por la ventana i tener el ojo vazio de no kontentarse kon poko. De la oreja, sera sentidera de las avlas de la djente i kavzara pleto entre eyos, kontando lo ke avlo fulana en su kaza por otro. De la boka, sera avlistona. Del korason, sera seloza. De la mano, sera ladrona. Del pie, sera kortijera.

I siendo ditas kozas son muncha fealdad para el ombre, kuant mas para la mujer, por esto le plazio al Shem Yitbarah de kriarla de un lugar ke no le kavze tener tales manyas negras. I siendo fue savido delante del Shem Yitbarah ke no puede ser kumplida a no tener alguna de ditas manyas, por esto no le krio mujer sino despues ke la demando adam arishon kon su boka segun kontimos. Ke si la kriava antes de demandarla tenia ke kesharse.

ח"ר יעקב כולי, מדרש מעם לועז על ספר בראשית (תרגום לעברית: שמואל ירושלמי)

ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם (בראשית ב, כא-כב).

כי מאחר שכל דבר צריך להיות כמו הדבר שהוא נברא ממנו, לכן סיבב הקב"ה שלא תיברא האשה ממקום העשוי להשפיע עליה לרעה. אמר: אם אברא אותה מן הראש תהיה קלת ראש, מן העינים תהיה סקרנית, שתעמוד על יד החלון ויהיו לה עינים רחבות שלא תסתפק בשום דבר. מן האזנים תהיה צייתנית תאזין לשיחות הבריות ותגרום מחלוקת ביניהם שתספר מה דיבר פלוני בביתו על אחרים. מן הפה תהיה דברנית מן הלב תהיה קנאתנית מן הידים תהיה משמשנית. מן הרגלים תהיה יצאנית. כי כל המדות האלו הם מגונות בגבר, באשה לא כל שכן. ולכן ברא אותה הקב"ה ממקום כזה שלא יגרום לה המדות הרעות האלו. ולפי שראה הקב"ה שלא יתכן שתהיה שלמה ונקיה מן המדות המגונות, לכן לא ברא אשה אלא אחרי שביקש אדם הראשון במו פיו. כפי שבארנו לעיל. שאם היה בורא אשה קודם לכן היה לאדם מקום להתלונן.

טיבה של אשה**חיים נחמן ביאליק, יהושע חנא רבניצקי, ספר האגדה, חלק חמישי**

נשים – עם בפני עצמן הן (שבת סב).

"ויבן ה' אלהים את הצלע" – התבונן מאין לבראתה, אמר: לא אברא אותה מן הראש – שלא תהא מיקרת ראשה; ולא מן העין – שלא תהא סקרנית; ולא מן האזן – שלא תהא צייתנית; ולא מן הפה – שלא תהא פטפטנית; ולא מן הלב – שלא תהא קנאתנית; ולא מן היד – שלא תהא ממשמשנית; ולא מן הרגל – שלא תהא פרסנית; אלא מן הצלע, ממקום שהוא צנוע באדם. ועל כל-אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה: תהי אשה צנועה! ואף-על-פי-כן "ותפרעו כל-עצתי" – שכלן יש בה (בראשית יח, תנח' וישב).

שיעור 4: יצירה נשית בלאדינו

בראשית לד

ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ. וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה. ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה. ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר קח לי את הילדה הזאת לאשה. ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם. ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו. ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה. וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה. והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם. ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחוזו בה. ויאמר שכם אל אביו ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן. הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנערה לאשה. ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם. ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו. אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר. ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח לנו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד. ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו. וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם בן חמור. ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו. ויבא חמור ושכם בנו אל שער עירם וידברו אל אנשי עירם לאמר. האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניכם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם. אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמלים. מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו. וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו. ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר. ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו. בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם. את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו. ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו ואת כל אשר בבית. ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכניתי ונשמדתי אני וביתי. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו.

יוצאים תריסר פרחים לשות

אונס דינה, בתוך: אבנר פרץ, פרח צחור: מסע בנתיבי הרומנסה (מכון מעלה אדומים, 1969).

עמ' 48

יוצאים תריסר פרחים לשות - ובחברתם ורד צחור.
 סח אל הפרחים הנודד: - "עתה, עתה היא עת אהב".
 לטייל, דינה יצאה לה - שם, בשדות המלך חמור,
 בתריסר אחים בוטחת - ומטיילת בלי מגור.
 ראה ראה אותה עוברת - שכם, בנו של המלך חמור.
 - מה יפוי, דינה, פניך - בלי פרכוס ובלי אפור.
 גם אם יפוי מאד אחיך - את לבדך פרח צחור.
 - בין אם יפוי או לא יפוי הם - שינצרים לי אל עליון.
 קרב אליה ועשה בה - דבר אשר אין לעשות.
 דינה היפהפיה נמלטת - אל בית אביה, לה אדון.
 לקראתה יצא אביה - בעת הבחין בה מרחק:
 - מיהו ששנה פניך? - מי את צבעם שנה פתאם?
 האם שנתה אותם הרוח? - או שמא שמש ממרום?
 - כלל לא שנתה אותם הרוח - אף לא השמש ממרום,
 את פני שנה העלם - שכם, בנו של המלך חמור.
 למחרת עם אור הבקר - שדכנים באו בשמו.
 - אנשא לך העלם - אם יהודים פה תעשו.

אונס דינה, בתוך: אבנר פרץ, פרח צחור: מסע בנתיבי הרומנסה
(מכון מעלה אדומים, 1969), עמ' 48

Se pasean las dodje flores

.Se pasean las dodje flores - i entre'n medio una kondja
."Oy es dia de enamorar" - :Disho la kondja a las flores
,Se pasea la linda Dina - por los kampos del rey Hamor
.A favor de sus dodje ermanos - i kaminava sin temor
.Visto la uviera visto - Shehen ijo del rey Hamor
.Linda sosh la linda Dina - i sin afeito i sin kolor -
.Lindos son los vuestros ermanos - ma es vos ke yevash la flor
.O son lindos, o no son lindos - a mi ke me los guadre'l Dio -
.Ayegose mas a eya - izo lo ke non es razon
.Ya se parte la linda Dina - se va par' ande'l su sinyor
:Su padre de's ke la vido - arresivir ya la salio
- Ken vos demudo la kara? - i ken vos demudo la kolor?
,O vo la demudo el aire? - o vo lo demudo el sol
,Ni me la demudo el aire - ni me la demudo el sol -
.Me la demudo un mansevo - Shehen ijo del rey Hamor
.A la otra demanyana - kazamenteros le mando
.Ya me kazo yo kon vos - si vos azesh djidios -

**ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ (לד, א)
ילקוט מעם לועז, ספר בראשית, פרק ג (אור חדש, תשכ"ח)**

הפרשה הזו חייב אדם ללמד תמיד לאנשי ביתו כי יש בה מוסר השכל ולקח טוב לנשים שחייבות להיות בביתן ולא להתייצב על יד החלונות כשעוברים האנשים, ושלא תתקשט אשה אלא אם כן היא מצויה בתוך ביתה ולא כשהיא הולכת למקום אחר. ואם יש נשים האומרות: הדבר אינו עושה עלי שום רושם. ולא איכפת לי הרבה שיסתכלו עלי, ידעו בבירור שהן חוטאות. וכבר כתבנו בפרשת בראשית שהגוים נצטוו על ז' מצות, והאחת מהן גלוי עריות, ואין הבדל בין הכשלת גוי להכשלת יהודי, וכשניצבות על יד החלונות הן גורמות לכך שאותו עובר אורח או נוסע בספינה מסתכל בה ויצרו מתעורר. ואף הגוים מצווים על השחתת זרע כפי שנבאר בפרשת וישב, והגורם לו כך, חוטא. עכשיו תשמעו איזו צרה באה על נערה שיצאה מביתה, ומכאן מוכח שהבתולות צריכות להיות סגורות בביתן שאיש לא יראה אותן ולא כל שכן הנשואות או הארוסות.

וכך היה מעשה: דינה בת לאה יצאה לראות את הנערות של שכם. ואע"פ שידענו שדינה היתה בת לאה, למה נאמר כאן, בת לאה אלא יש כאן ביקורת על לאה, מאחר שזה היה טיבעה לצאת לחוץ כפי שכתבנו בפרשת ויצא אף בתה היתה סקרנית ויצאה לרחובות. ועל פי מה שכתבנו בפרשה הקודמת שלא היתה מעוברת בבן ונעשה לה נס ונהפך לבת, ולכן דבק בה טבע של בן לצאת. ולכן אומר הכתוב: ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב. ר"ל כשנוצרה היתה בן, אבל בשעת לידה היתה בת, ודבק בה טבע הבן. ואמרו רבותינו: על ששה עונות היה יעקב ראוי לאותו צער של דינה:

הדבר הראשון כי היה לו קצת גאווה ששמע שהקב"ה אמר לו אתה שליט בתחתונים. ולכן נענש כי אנשי שכם לא התייראו ממנו.

הדבר השני על שנתן לבתו לצאת מביתה, ובפרט בעיר נכריה בין אנשים חטאים, והיה צריך להוכיחה ולמונעה מכך, ומפני שלא נזהר בזה אף הקב"ה הניחו בזה למקרה הזמן.

הדבר השלישי כי נתגאה ואמר ללבן שבזכותו כל הצאן יוולדו נקודים.

הדבר הרביעי כבר כתבנו לעיל על שסגר את דינה בתוך התיבה כדי שלא יראנה... ואע"פ שדינה היתה עטופה וכיסתה פניה, אבל נתגלה זרועה ונודע יופיה וראה אותה שכם בן חמור.

וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה בכח, נגד רצונה. ועשה תחבולה זו כדי שתצא: הוא הוציא לרחוב כמה נערות שהיו מרקדות ומזמרות, וכשיצאה דינה לקצה הרחוב כדי לראות, לקחה שכם לארמונו.

ותדבר נפשו בדינה בת יעקב ויאהב את הנער (הנערה קרי) וידבר על לב הנער (לד, ג). והיה מדבר עמה דברים נעימים, אמר לה: אביך הוציא כ"כ הרבה כסף כדי לקנות השדה, תהיי לי לאשה ותהיי הפטורנית של כל העיר.

ויאמר שכם אל חמור אביו דאמר, קח לי את הילדה הזאת לאשה: ויעקב שמע כי טמא את דינה בתו ובניו היו. את מקנהו בשדה, והחריש יעקב עד באם (לד, ד-ה). והיתה לו סבלנות להמתין לבואם כדי להוועץ עמם.

שיעור 5: הרומאנסירו השבתאי המקודש

תומאס קונן, ציפיות שווא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתאי צבי (מאגנס, 1998),
עמ' 56

מליזלדה, מליזלדה,	זו בתו של הקיסר
עת מן המרחץ עלתה היא	מלטבל בתוך מימיו,
ככה את גופה הביאה,	כמו ורד מהדר.
זה מצחה קורן, בוהק הוא,	כברק חרב כה יזהר.
קלסתרה בהיר כשחר,	אדם דם בתוך חלב.
מה קמורות הן גבותיה,	כקשתות ביד קשת.
כה שחרות הנן עיניה,	מבהיקות הן כפחם.
אף עדין ומחטב לה,	כחד עפרון כה דק.
לשפתיה גון של אדם,	כמו אלמג חכליל הנן.
פיה מה קטן, זעיר הוא,	ימלאנו גם צנובר.
סנטרה מה עגלגל הוא,	כתפוח למשחק.
החזה שלה מתוח, הוא	כמו לוח למשחק.

תומאס קונן, ציפיות שווא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתי צבי (מאגנס, 1998).**עמ' 38**

...אותה שעה נשתנה גון פניו ובערה חמתו על ארבעה-חמישה חכמי איזמיר. הוא איים עליהם, שישליך אותם מבית הכנסת או ינדה אותם. לכל אחד מהם אמר את שלו. לזה קרא "גמל", לזה "ארנבת", לשלישי "חזיר"; את הרביעי קרא בשם גנאי "שפן" הכול שמות בהמה טמאה לפי תורת הקרבנות. ועוד אמר, שיאכיל כל אחד מהם רק בשר כזה. מכאן הלך לארון הקודש ששמור בו ספר התורה. בגפו נשאו ושר שיר ספרדי שאביא להלן עד כמה שאוכל לתפוס את משמעותו ולפרש מלותיו:

"בעלותי אל הר / ברדתי לנחל / פגשתי את מיליוילדה / בתו של הקיסר / אשר באה מן המרחץ / מרחיצתה / פניה מבהיקות כחרב / עפעפיה כקשת פלדה / שפתיה כאלמוגים / בשרה כחלב" וכו'.

את השיר דרש, כפי שאומרים, על כמה מזמורים ופסוקים משיר השירים ופירש אותו בדרך הסוד, אבל פירוש מאולץ מאוד. לבסוף הכריז על עצמו שהוא המשיח. משנשאל על-ידי חכם בנבנישתי, שהיה מבאי בית הכנסת הזה: מה האותות תוכל להראות לנו שאתה המשיח? ענהו, שהוא מוחרם ושיושלך מבית הכנסת. רצונו כי יבקש מחילה, ואם לאו, יאכילהו בשר גמל. לאחר מכן אילץ כמה אנשים להגות את שם ההויה בן ארבע אותיות ככתבה, והקהל התפזר. גם אותם יהודים שלא האמינו בו קודם לכן החלו להכיר בו ולראות בו את המשיח האמיתי. (שעה זו היתה מתאימה לכך פחות מכול, שהרי ראו במו עיניהם את איוולתו). לא יאומן כמה תעלולים עולל; ובכל זאת הרבו לחלוק לו כבוד. לכל פעולותיו ידע לתת פירוש מתקבל על הדעת ובמיוחד דרש את תיבת "גמל" שגזרה משורש עברי גמ"ל, שמשמעו, מלבד שם פרטי, גם: "הוא גומל טובה". כך פירש כאשר נשאל מדוע קרא על החכם הנ"ל שם-גנאי כזה.

גרשם שלום, שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו, כרך ראשון (כרמל, 2021), עמ' 324

...בראש צבאות ישראל נגד ארמילוס ואדום, בין קרבנותיה של אדום, והפך את מלחמת ישראל והאומות שבמדרשי הגאולה למלחמת האומות בינן לבין עצמן. בודאי יש כאן שינוי ניכר בהדגשה, ואפילו בגישה היסודית, לבעיה זו של משיח נהרג, אבל יש בגישה זו גם משום גדלות נפשית. העם עצמו כיפר על עוונותיו, משיח בן יוסף האישי יכול להיות ולהישאר בן בלי שם ונסתר, כי כבודו וקרבנו הוא כבוד ישראל וקרבן יסוריהם. בסוף דרשתו ניגש אל ארון הקודש והוציא ספר תורה ונטלו בידו, ושר בספרדית את שירתו החביבה עליו מאז, על "מיליולדה בת הקיסר", שיר עגבים קדום מקאסטיליה שהיה נפוץ הרבה גם בין גולי ספרד שבתורכיה, וכשם שבעל השיר מספר כיצד שכב עם עלמה זו, כן בודאי גם שבתי צבי ראה את עצמו אותה שעה שוב כ"חתן יוצא מחופתו, בעל התורה החביבה", שהיא כלתו משעת נישואיו המיסטיים אליה בסאלוניקי, ואינה אלא השכינה עצמה:

בעלותי אל ראש ההר

ברדתי אל שפת הנחל

פגשתי את מיליולדה

זו בתו של הקיסר

אשר באה מן המרחץ

מן המרחץ בו רחצה.

פניה מבהיקות כחרב

עפעפיה כמו הקשת

שפתותיה כאלמוגים

ובשרה צח מחלב.

הוא התחיל לדרוש בשיר זה רזין דרזין, וכרך אותו עם פסוקים דומים על מראה האהובה בשיר השירים ועם כמה פסוקים בס' תהלים, והתפעלותו עלתה למעלה ראש, עד שבסוף דבריו גילה את עצמו, במלים ברורות ולא ברמזים...

אברהם אמארייליו, תעודות שבתאיות מגנזי רבי שאול אמאנילייו,
בתוך: ספונות: מחקרים ומקורות לתולדות ישראל במזרח, כרך ה (יד יצחק בן צבי, תשכ"א)
 שיר נאצל מס' השירים אשר סידר הרב אברהם היכניני זצ"ל על אמיר"ה והיה משורר אותו אמיר"ה לחן
 מליזילדה ושמו חתום בראשו לחן ג'רייה
 אתי מלִבְנוֹן כָּלָה / כְּלוּלָה מְכָל סָגְלָה
 בָּא שְׁלוֹמִי מְלִיץ אֶל דָּא / יֵשֵׁב עַל כֶּסֶּא כְבוֹדָה
 ש"ץ נִתְעַלָּה
 בֵּת מַלְכִּים הִיא מַעְלָה / מִן הֶרְחָצָה מִי זֹאת עוֹלָה
 בָּא שְׁלוֹמִי מְלִיץ אֶל דָּא / שִׁבְתִּי צְבִי נִתְעַלָּה
 רֹאשָׁה עָלֶיהָ בְּגָדָה / וְדָלֶת רֹאשָׁה בְּתֵהָה
 בָּא שְׁלוֹמִי...

תומאס קונן, ציפיות שווא של היהודים כפי שהתגלו בדמותו של שבתאי צבי
(מאגנס, 1998)

הַנֶּזֶם עַל אֶפֶה נִגְלָה / יָפָה נְעִימָה מְגֻדָּה
 מֶה יָפוּ עֵינֶיהָ גִילָה / אַחֲרֵי גִילָה וְצִהָלָה
 פִּיהָ פֶּתַח אֲוֵרוֹת מַעְלָה / קוֹלָה עֶרֶב סוּד תִּפְלָה
 כְּמִגְדָּל שֶׁן סוּד צֹאֵר לָהּ / אֹרֶךְ הוֹד הָדָר דָּלָה דָּלָה
 שְׁנֵי שְׂדֵיָה רֶם גִּילָה / תְּאוֹמִי צְבִיָּה עָלָה
 בִּטְנָה חֲטִיִּם שׁוֹשֵׁן נִמְלָא / אֶגֶן סִהַר מְאוֹר בַּעֲלָה
 יֶרֶךְ בִּסְתֵר סִלְסָלָה / כְּאוֹר שֶׁחַר זֶרְחָה כָּלָה
 מֶה יָפוּ פַעֲמֵי כָלָה / יָפָה כְּלָבָנָה סָלָה
 זֹאת קוֹמָתָה מַעְלָה מַעְלָה / אִשְׁתִּי חֵיל עֲטָרַת בַּעֲלָה
 רִנְנוּ כָּל רֹאשֵׁי כָלָה / הִנֵּה אֶל לְכֶם רֹאשׁ חוֹלָה
 בָּא שְׁלוֹמִי מְלִיץ אֶל דָּא / שִׁבְתִּי צְבִי נִתְעַלָּה

נתן העזתי, דרוש התנינים, 1666

בתוך: אבנר פרץ, מים אש ואהב"ה: גאזלים ושירים מיסטיים אחרים של השבתאים (מכון מעלה אדומים, 2006)

...שאמרתי שנשארים עדין, יצטרך לומר התיקון. ועפ"י הדברים שאמרנו יתבאר מיש בזהר מהו שבת שמא דקב"ה, כי כבר נודע ששביתה היא בעילת העילות והוא שמו של הקב"ה להורות כי כח זה ניתן לזה והוא יעלה בסוד שבת שהוא בדיקנא עילאה תמיד אחר אלף הששי וזה מה שאמרו רז"ל ו' אלפי שנים הוי עלמא וחד חרוב, עלמא הוא זעיר וכל אלו ו' אלפי שנה עלמא מתנהג על ידו ואח"כ שיעלה בסוד השבת מתנהג העולם על יד אבא ואימא, ועל עניינים אלו וכיוצא בהם היה משורר אמיר"ה שיר קודש קדשים בלע"ז. וכמו שיתעלה קב"ה למדרגה זו גם מלך המשיח יתעלה במעלה...

מלך זה אשר מלך לו (המלך טרקינוס)

בתוך: אבנר פרץ, מים אש ואהב"ה: גאזלים ושירים מיסטיים אחרים של השבתאים (מכון מעלה אדומים, 2006)

מלך זה אשר מלך לו	על הרומאים, טרקינוס,
התאהב בדונה קרנסייה,	בת למשפחה בת יחש.
כדי לישן עמה בערש	מזמנה גדולה הנה הוא,
התחפש לעובר ארח	ולפתחה אזי הגיע.
דונה קרנסייה בו הבחינה,	בכבוד מלכים קבלתהו,
גם בשלה לו תרנגולת,	ומטת זהב הציעה.
שעת חצות קרבה, הגיעה,	ונעור אזי טרקינו
חיש אל המטה נגש הוא,	בה דונה קרנסייה שוכבת.
לחזה הצמיד פגיון אז,	כדי לראות אם תזכרהו.
היא נעורה מלאת פחד,	גם הביטה בו נבעתת:
-מה זאת תבקש, טרקינו,	מול ערשי בדמי הלילה?
-אהבה לך דונה קרנסייה,	פה את נשמתי פוצעת.
אם תאבי ותעני לי,	על ראשך יתן הכתר,
ואם לאו, חרבי אשלפה	וראשך אגדע, אסירה.
אשסוף גם את העבד	הכוש, עמך ביחד.
אפרסם אז בכל רומא	את קלונך, ושמך אוקיע.

דוֹנָה קְרִנְסִיָּה, עֵת שְׁמָעָה זֹאת, נִעְנְתָה לוֹ וְהִסְפִּימָה:
 -בְּכָבוֹד לְחִיּוֹת מוֹטָב לִי, מְלָמוֹת בְּקִלּוֹן מוֹקֵעֵת!
 בְּמָטָה אַחַת שָׁכְבוּ הֵם, שְׁנֵי גּוֹפִים, אַחַת הִנָּפֵשׁ.
 שְׁחַר יוֹם חֲדָשׁ הִפְצִיעַ וְאוֹרוֹ בִּהְיִיר דוֹקֵר הוּא.

לא יחפץ אל ברקיע (דלגדינה)

בתוך: אבנר פרץ, מים אש ואהב"ה: גאזלים ושירים מיסטיים אחרים של השבתאים (מכון מעלה אדומים, 2006)

לֹא יִחְפֹּץ אֶל בְּרָקִיעַ, לֹא יִחְפֹּץ, לֹא יַעֲשֶׂה כֵן,
 הִיּוֹתִי צָרָה לְאַמָּא וּלְאַחֵי אִמָּא חוֹרְגָת!
 כֹּף חֶפֶץ אֶל בְּרָקִיעַ, כֹּף חֶפֶץ וְגַם בְּצַע:
 הִיּוֹתִי צָרָה לְאַמָּא וּלְאַחֵי אִמָּא חוֹרְגָת!

לקרבות יצאו המורים / אושאק

בתוך: אבנר פרץ, מים אש ואהב"ה: גאזלים ושירים מיסטיים אחרים של השבתאים (מכון מעלה אדומים, 2006)

לְקִרְבוֹת יִצְאוּ הַמּוֹרִים לְעָרִים לְהִלָּחֵם
 סוּסִיָּהֶם סָבִיב הִדְהִירוּ בְּחִנִּית שֵׁם לְתַחַר.
 חִי! אֶהוּבָתִי שְׂרִיפָה!
 הַנָּסִים אֶל עַל יְנִיפּוּ רִקְמַת אֶהוּבָתִיָּהֶם
 מִי שְׁאֻמוֹנָה בִּלְב לֹו הֵן עָלֶיהָ יִתְעַנֵּג.
 חִי! אֶהוּבָתִי שְׂרִיפָה!
 (מִי שְׁאֶהְבָּה בִּלְב לֹו) לְזִכּוֹת בָּהּ שֵׁם יְמָהָר.
 שְׁתִּים אַחֲיוֹת שֵׁם גָּרוּ שְׁלָבֵן נִכְסֵף אוֹהֵב.
 חִי! אֶהוּבָתִי שְׂרִיפָה!

האַחַרְת כּוֹךְ נִקְרָאת.
כּלּוֹאָטַת סוֹד נִרְאִית:

פֶּטְמָה שֵׁם אַחַת, שְׁרִיפָה
סָחָה פֶּטְמָה לְשְׁרִיפָה

הֶלֶבֶךְ נִכְסֶף, אוֹהֵב?
אַךְ שׁוֹנו לְבִלִי הֶכֶר!

חִי! אַהוּבָתִי שְׁרִיפָה!
-אַחוּתִי שְׁלִי, שְׁרִיפָה,
בְּעֶבֶר קָרְנו פִּנִּיךְ,

וְהִבִּיטִי נָא הֵיטֵב:
עַל פָּנָיו שְׂכִינָה תִהְלֵךְ.

חִי! אַהוּבָתִי שְׁרִיפָה!
לְחִלּוֹן גָּשִׁי נָא, שְׁרִיפָה,
שֵׁם תִּרְאִי אֶת אֲדוֹיְנִנוּ,

הַשְׂכִּינָה, הוּא מְעַמָּעֵם!
גּוֹף וּנְשָׁמָה, הָאֵל.

חִי! אַהוּבָתִי שְׁרִיפָה!
זֵיו כֹּה רַב מִפִּיץ הִנְהוּ,
לְרֹאוֹתוֹ שִׁיזְכֵּנוּ,

חִי! אַהוּבָתִי שְׁרִיפָה!